

1. Шатринци (Сремска Митровица) иконостас цркве

1. Šatrinci, Sremska Mitrovica, l'icônostase de l'église

ИКОНОСТАС ЦРКВЕ СВ. ПРЕОБРАЖЕЊА У ШАТРИНЦИМА

У цркви малог сремског села Шатринаца, саграђеној средином XIX века сачувана је стара олтарска преграда из средине XVIII века. Она се састоји од стилски различитих делова који су раније припадали старијим црквама. Средином XIX века када је саграђена нова црква, вероватно православно становништво у Шатринцима није било у могућности да начини и нови иконостас. Изгледа да је црквена општина у Шатринцима била увед доста сиромашна. Почетком XVIII века у Шатринцима је било свега тридесетак српских кућа.¹ Из извештаја Карловачке епархије сазнаје се да су 1733. године Шатринци имали цркву под земљом.² Већ 1750. године подземна црква замењена је новом.³ Ова друга црква из средине XVIII века била је у употреби читаво слотеће, јер како се из сачуваних архивских докумената види, мештани села Шатринаца дуго нису могли да остваре своје планове у подизању цркве. Протопрезвитер карловачки Јован Максимовић је

1822. године упутио молбу митрополиту у којој је тражио дозволу за грађење нове цркве. У истој молби је објаснио митрополиту да је потребно стару и дотрајалу цркву порушити, а преостали материјал употребити приликом зидања нове.⁴ Десетак година касније, тј. 1833. године, „общество шатриначко“ поново је тражило дозволу за подизање цркве. У молби је наглашено да се црква налази изван села и да је готово већ порушена, као и да раније нису могли саиздати цркву из разлога што нису имали празно место. Из истога се писма види да су од спахилука добили одговарајуће место и да су црквене утвари предали на чување у нерадинску цркву.⁵ Архимандрит грчетшки Јеротеј Мутибарић је 1837. године послао митрополиту списак предмета шатриначке цркве који се налазе на чувању у нерадинској цркви. Такође је још тражио и дозволу за прикупљање прилога за градњу цркве.⁶ Вероватно, митрополит није дозво-

¹ Д. Поповић, Срби у Срему до 1736/37, Београд, 1950, 113.

² Д. Руварац, Српска митологија карловачка око половине XVIII века, Сремски Карловци, 1902, 108.

³ Исто, 46.

⁴ Конзисторијални архив бр. 20/1822; М. Коларић, Класицизам код Срба, књ. 2, Београд, 1966, 142; Д. Петровић, Историја Сремске епархије, Сремски Карловци, 1970, 102.

⁵ К. а. бр. 35/1833.

⁶ К. а. бр. 103/1837.

2. Шатринци (Сремска Митровица) царске двери, прва пол. XVIII века
2. Šatrinци, Sremska Mitrovica, les portes impériales de la première moitié du XVIIIème siècle

лио ни прикупљање прилога ни грађење цркве, јер је црквена општина 1846. године по трећи пут тражила дозволу за подизање.⁷ Тек 1854. године шатриначка црквена општина је закључила уговор са инг. Симоном Сидковићем за зидање цркве.⁸ Три године касније, 1857, протопрезвитер карловачки проследио је митрополиту писмо иришког свештеника Мојсеја Моловића са обавештењем о завршетку градње шатриначке цркве.⁹

Иконостас за нову цркву употребљен је из старе и мање цркве. Ретко је било да се стари иконостас преноси у нову грађевину, сем у случајевима када су исти у време зи-

дања цркве били готово нови као у Голубинцима,¹⁰ Добринцима¹¹ и Моровићу.¹² У

¹⁰ Данашња црква у Голубинцима је саграђена 1788. године, а иконостас је пренесен из старе цркве (Инвентар голубиначке цркве од 1791. године; М. Лесек, Иконостас цркве Ваведења у Голубинцима, Зборник заштите споменика културе, XIX, Београд, 1968, 119; П. Васић, Димитрије Бачевић иконописац карловачки, Гласник — сл. лист срп. прав. цркве бр. 5 Београд, 1969, 235.

¹¹ Црква у Добринцима је саграђена 1808. године (К. а. бр. 93) 1808, М. Коларић, н. д. 94—95). Иконостас је пренесен из старе цркве која је грађена 1766. године (Патријаршијско-митрополитски архив „А“; затим М. Лесек, Прилог Теодору Крачуну, Богословље XXIX у штампани).

¹² Данашња црква у Моровићу саграђена је после 1838. године (К. а. бр. 102/1836), а стари иконостас који је сликан у другој половини XVIII века пренесен је у нову и допуњен новим деловима.

3. Шатринци (Сремска Митровица), престопа икона Богородице, рад непознатог сликара из средине XVIII века
3. Šatrinци, Sremska Mitrovica, l'icone principale de la SainteVierge, travail d'un peintre inconnu du milieu du XVIIIème siècle

⁷ К. а. бр. 281/1846.

⁸ К. а. бр. 269/1854.

⁹ К. а. бр. 248/1857.

цркви села Шатринаца иконостас је импровизиран од старијих делова. На најобичнију дрвену преграду постављене су стилски различите иконе (сл. 1). Најстарији делови иконостаса су две престоње иконе Христа и св. Јована и царске двери. Ови делови иконостаса иако су премазани по стилским особинама које се наслућују испод новијих слојева, могу се везати за сликарезотрафе из прве половине XVIII века. Због малих димензија олтарске преграде, престоње иконе су постављене на различитим висинама, тј. икона св. Јована постављена је изнад јужних врата, знатно више него престоња икона Христа и св. Јована, а по својим стилским особинама припада раду непознатог сликара из средине XVIII века. Трећој фази припадају минијатурне иконе на стубовима уз царске двери, престоња икона св. Параскеве,¹³ Недремано око изнад царских двери, фриз са медаљонима пророка, свети теља и серафима и Дезис са својећим фигурама апостола. Ови делови иконостаса по својим стилским особинама могу се везати за рад Теодора Стефанова Гологлавца сликара друге половине XVIII века. Четвртој фази припада Распеће са медаљонима Богородице и св. Јована Богослова, рад из 1857. године мало познатог сликара Теодора Јаношевића.¹⁴

Иконостас је преликан у XIX веку. Из сачуваног архивског документа види се да је Теодор Јаношевић 1857. године сем сликања Распећа чистио старе иконе и бојадисао цели иконостас.¹⁵ Најстарији делови иконостаса, иконе Христа, св. Јована и царске двери преликавањем потпуно су изгубили свој првобитни изглед, тако да се не може ништа одређеније рећи о стилу овога мајстора из прве половине XVIII века. Христос је приказан на престолу чији је облик са конкавним завршетком наслона карактеристичан за прву половину XVIII века. Начин поставке Христове фигуре и линеарни третман који се наслућује испод новијих слојева такође се везује за зографско сликарство. Слично је и са иконом св. Јована чија је фигура постављена фронтално. Пластичност је једва приметна на откритим деловима тела, лицу, рукама и ногама. Залепшани огртач и елементи пејсажа у позадини (два дрвета) наговешта-

вају почетке барока у српској уметности XVIII века.

На дверима, у доњим већим лучно завршеним медаљонима су Благовести, а у горњим мањим су допојасне фигуре цара Соломона и цара Давида (сл. 2). Двери као и престоње иконе Христа и св. Јована су потпуно преликане и тек после скидања и чишћења новијих слојева моћи ће се нешто рећи о мајсторству ових делова иконостаса.

Престоња икона Богородице са Христом припада раду неког бољег мајстора из средине XVIII века. Богородица је приказана као царица на престолу. Монументалној Богородичиној фигури чини контраст непропорционално мало дете Христос. Тешка богато набрана плава и црвена тканина Богородичине одеће аплицирана је златном барокном орнаментиком. Покушај решавања светлосним ефектима долази до изражаја на пуном овалу Богородичиног лица. Невешто сликане фигуре анђелчића са залепшаним огртачима и завршеци престола у облику волута наговештавају барокне тенденције у српском сликарству XVIII века. (сл. 3).

4. Шатринци (Сремска Митровица), св. Параскева, рад Теодора Стефанова Гологлавца
4. Satrinci, Sremska Mitrovica, St. Paraskeva, travail de Téodor Stefanović Gologlavac

¹³ Црква је раније била посвећена св. Пааскеви (Д. Руварац, Српска митрополија карловачка око половине XVIII века, 108.

¹⁴ К. а. бр. 12/1857; М. Коларић, Један прилог за историју преликавања и досликавања старих иконостаса, Зборник заштите споменика културе, VIII, Београд, 1958, 73.

¹⁵ К. а. бр. 12/1857; М. Коларић, н. д. 73.

5. Шатринци (Сремска Митровица), пророци, рад Теодора Стефанова Гологлавца

5. Satrinici, Sremska Mitrovica, les prophètes, travail de Teodor Stefanović Gologlavac

Најзанимљивији делови иконостаса су: престоно икона св. Параскеве, Недремано око, фриз са пророцима, светитељима и серафимима, Деизис са апостолима и минијатурне иконе на стубовима уз царске двери. На основу стилске анализе ови делови иконостаса се могу приписати Теодору Стефанову Гологлавцу, сликару друге половине XVIII века. О животу и раду Теодора Стефанова Гологлавца не зна се много. Засада највеће познато његово дело је иконостас цркве манастира Дивше из 1754. године.¹⁶ У последње време откривено је неколико његових радова у Босни који у извесној мери доприносе осветљавању његове личности. Није нам позната ни година његовог рођења, али како се он већ почетком шесте деценије јавља као зрео сликар који ради иконостас манастирске цркве може се претпоставити да је рођен у трећој деценији XVIII века. Надимак „Гологлавац“ који означава и место његовог рођења, Голу Главу село у близини Ваљева,¹⁷ касније је заменио са надимком „Ваљевац“. Овај други надимак вероватно му је послужио и као препорука с обзиром да је Ваљево као град било познатије него село Гола Глава. Школовање Теодора Стефановог такође није познато. Почетком шесте деценије када је сликао иконостас за цркву манастира Дивше вероватно је био већ изграђени уметник коме се поверавају радови манастирске цр-

кве. Могло би се закључити да је у Срем дошао као сликар са неком препоруком, јер тешко је веровати да би црквене власти повериле потпуно непознатом уметнику одмах израду иконостаса, поготову када се зна да је патријарх Арсеније IV само неколико година раније забранио рад неким сликарима.¹⁸ У Срему, односно на територији данашње Војводине изгледа да је Теодор Стефанов провео читаву деценију, јер се још 1758. године налази у Новом Саду. На књизи Апологија, која се данас налази у приватном власништву у Возуђој код Завидовића (Босна), Теодор Стефанов је забележио да је исту купио у Новом Саду 1758. године.¹⁹ Из Срема Теодор Стефанов је прешао у свој родни крај. Икона Богородице са Христом из 1761. године, која се данас налази у канцеларији архијерејског намесништва у Ваљеву, вероватно је настала у Шапцу. На полеђини исте иконе залепљена је, цедуља са текстом: у Шапцу 1885,²⁰ што показује да је ова икона тек касније доспела у Ваљево. На основу овога се може закључити да је Теодор Стефанов извесно време боравио у Шапцу и вероватно сликао за цркве у околини. Године 1766. сликао је за цркву у Тешњу икону Богородице са Христом и св. Јованом Крститељем.²¹ Такође му се приписује и икона св. Кузмана и св. Дамјана у тешанској цр-

¹⁶ Л. Мирковић, Манастир Дивша, одштампано из Братства XXII, Београд, 1927, 2; М. Коларић, Српска уметност XVIII века, Београд, 1954, 22; М. Лесек, Иконе Теодора, иконописца Гологлавца у Музеју црквене уметности у Сремској Митровици, Града за проучавање споменика културе Војводине, II, Нови Сад, 1958, 166—172.

¹⁷ М. Лесек, н. д. 167.

¹⁸ П. Васић, сликари иконостаса манастира Бојана и Крушедола, Старинар, н. с. књ. XII, Београд, 1961, 117.

¹⁹ Ђ. Мазалић, Лексикон уметника Б и Х, Сарајево 1967, 130.

²⁰ М. Филиповић, Теодор Стефанов Ваљевац србијански иконописац 18 века, Музеји 2, Београд 1949, 145.

²¹ З. Кајмаковић, Тешањске иконе, Наше старине X, Сарајево 1965, 179, сл. 12.

6. Шатринци (Сремска Митровица), пророци, рад Теодора Стефанова Гологлавца

6. Šatrinци, Sremska Mitrovica, les prophètes, travail de Téodor Stefanović Gologlavac

кви.²² Годину дана касније, 1767, сликао је икону са претставом Деисиса за православну цркву у Зворнику.²³ Теодору Стефанову се још приписују царске двери старе цркве у Сарајеву²⁴ и икона св. Кузмана и св. Дамјана у приватној збирци Буљовчића у Сарајеву.²⁵ Засада није познато да ли је Теодор Стефанов још нешто сликао у Босни. Из записа на већ поменутој књизи Апологија сазнаје се да је био још 1768. године у Босни.²⁶ Из Босне изгледа да се поново вратио у Србију, јер се у цркви манастира Степање налази Молитвослов из 1772. године, који се приписује његовом раду.²⁷ После 1772. године губи му се траг. Међутим, са побројаним делима не завршава се листа његових радова како показују и делови иконостаса у цркви села Шатринаца.

Радови Теодора Стефанова Гологлавца, преостали делови иконостаса из цркве манастира Дивше, икона из Ваљева и иконе из Босне, међусобно показују велике стилске и техничке разлике да је тешко извршити са њима упоређење делова иконостаса из цркве села Шатринаца. Стилске и техничке разлике између ових радова настале су свакако стога што се уметност у овим крајевима током XVIII века развијала под различитим утицајима. У Босни и Ср-

бији Теодор Стефанов добијајући поруџбине од конзервативније средине, израдио је иконе више у традицијама средњовековног сликарства, (што није случај са иконостасом у цркви манастира Дивше, на коме већ у великој мери долазе до изражаја барокне тенденције. Нова барокна схватања су упадљива и на иконостасу цркве села Шатринцима. На престоној икони св. Параскеве, лик ове светитељке показује велике сличности са Богородицом у композицији Благовести из цркве манастира Дивше.²⁸ То је скоро исти облик главе са проширењем у горњем делу, које вуче своје порекло из зографског сликарства. Начин моделовања лица, врата и осталих откривених делова те, а светлосним. ефектима али са још присутном контуром, готово је истоветан. На сличан начин обрађени су детаљи лица, луци обрва, крупне отворене очи, узан и дугачак нос и мала стиснута уста. Карактеристична особина Теодора Стефанова да личности које приказује ставља у реални амбијент примећује се и овде. Испред стојеће фигуре св. Параскеве је низ кућа који означава улицу, а иза ње у позадини на левој страни су градске зидине, а на десној црква испред које је минијатурна фигура неког монаха. Целокупан овај архитектонски декор он је свакако пренео из неке гравуре. Раније је за Теодора Стефанова већ утврђено да је приликом сликања празничних икона на иконостасу цркве манастира Дивше преузео готова композициона решења из руске графике.²⁹ Сем руских узора

²² Исто, сл. 13.

²³ Ђ. Мазалић, Неколико примјерака сликарске мјетности Босне и Херцеговине од XVI—XIX вијека, Наше старине III, Сарајево 1956, 117—118, сл. 17—18.

²⁴ Ђ. Мазалић, Лексикон уметника Б и Х, 130.

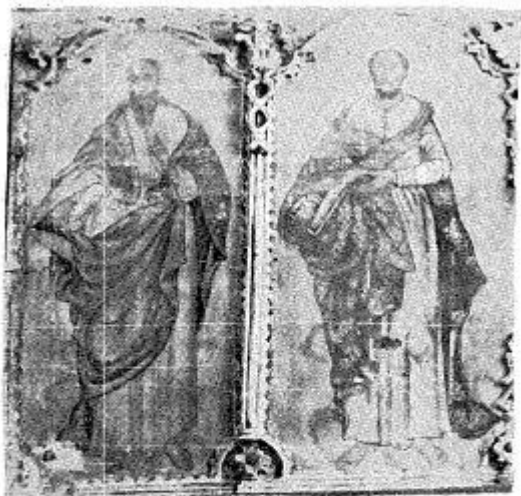
²⁵ Ђ. Мазалић, Сликарска уметност у Босни и Херцеговини у турско доба (1500—1878), Сарајево 1965, 126, сл. 59.

²⁶ Лексикон уметника Б и Х, 130.

²⁷ Археолошки споменици и налазишта у Србији I, Београд 1953, 113.

²⁸ Упоредити са М. Лесек, н. д. сл. 12.

²⁹ М. Јовановић, Прилог проучавању утицаја руске графике на српску уметност средине XVIII века, Рад војвођанских музеја 8, Нови Сад 1959, 175; М. Јовановић, Руско-српске уметничке везе у XVIII веку, Зборник Филозофског факултета, књ. VII—1, Споменица Виктора Новака, Београд 1963, 389

7. Шатринци (Сремска Митровица), апостоли, рад Теодора Стефанова Гологлавца
7. Šatrinци, Sremska Mitrovica, les apôtres, travail de Téodor Stefanović Gologlavac

користио је и елементе из католичке иконографије, као што показује Распеће у руци св. Параскеве. Овај детаљ упућује на могућност да је Теодор Стефанов већ пре доласка на територију карловачке митрополије живео у Босни где је био омиљен мотив Богородице Трендузе.³⁰ Вероватно у потрази за новостима а не познавајући довољно житије св. Параскеве и православну иконографију ставио је Распеће као атрибут у руку св. Параскеве (сл. 4).

При сликању Недреманог ока Теодор Стефанов је користио традиционалну схему чије је строге формуле разбио слободнијим третманом. Христов уобичајени лежај заменио је облацима испод којих је ставио мноштво анђеоских главица. На средњевековну традицију потсећа анђео који стоји чело главе Христове са сретствима мучења, крстом, венцем и копљем.

На узаном фризу изнад пресетоних икона у округлим медаљонима су доисподојасне фигуре пророка, Богородице и св. Параскеве, као и шестокрили анђели серафими, док су у овалним медаљонима стојеће фигуре св. Георгија, арханђела св. Михајла и св. Гаврила. Анализирајући ликове у овим медаљонима примећује се да је сликар уложио извесан напор да својим личностима да психички израз. У томе је једва

³⁰ Ђ. Мазалић, Критска школа и њени примјерци у Сарајеву, Гласник Земаљског музеја у Босни и Херцеговини, I, Сарајево 1937, 64.

понегде успео, јер није имао богат репертоар ликова и два или три типа физиономије користио је за читав низ светитеља. Богородичином лику у средњем медаљону дао је облик пуног овала, а овај исти израз поновио је неколико пута сликајући млађе пророке и арханђеле св. Михајла и св. Гаврила. Нешто индивидуалнији израз дао је ликовима старца. За старије пророке најчешће је употребљавао издужени тип лица који са проширењем у горњем делу показује реминисценције на зографско сликарство. Између старачких портрета су незнатне разлике у јаче или слабије наглашеним јагодицама, више или мање упалим образима, дужини и начину чешљања косе, дужини и облику браде итд. Небрижљивим цртежом, односно више несигурним и неспретним, деформисао је ликове пророка дајући им мало карикатурални изглед. Код решавања одеће примећује се већа сигурност и снажљивост, али зато преко њих богато драпира тканине огртача, чији се набори барокно ломе представљајући најдекоративнији део округлих медаљона. У складу са изломљеним и испресавијаним у безброј набора огртачима, који помало имају орнаментални карактер, сликани су различито постављени и помало залепршани свици који такође разбијају монотонију у унизу попрсја пророка. Издужена и лако извијена фигура арханђела Гаврила подсећа у великој мери на фигуре барокно извијених анђела и Христа у композицији Вознесења са иконостаса из цркве манастира Дивше³¹ (сл. 5 и 6).

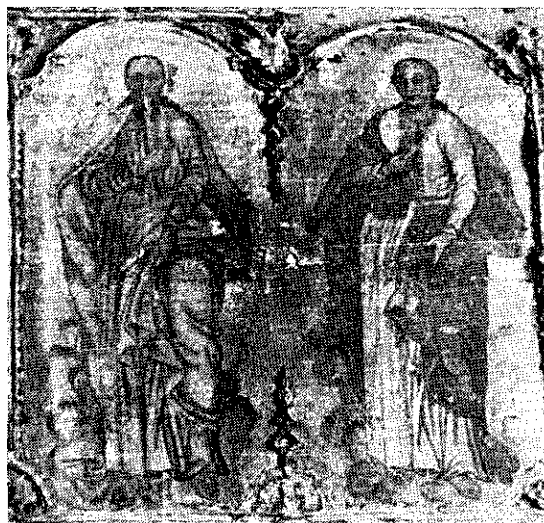
Слична решења сликар је применио и код стојећих фигура апостола. Све фигуре су доста статичне и углавном постављене у тричетврти профилу, сем апостола Андреја и Вартоломеја који су постављени фронтално. Ни приликом сликања апостола није имао богатији репертоар ликова. За млађе апостоле као и код пророка употребио је пуни овал (св. Филип и св. Тома). Код старијих апостола углавном се среће онај карактеристичан лик за Теодора Стефановог Гологлавца, издужен са проширењем у горњем делу главе, наглашених јагодица, крупних отворених очију, дугачког носа и упалих образа. Најчешће је мењао облик и дужину браде. Веће измене и разноврсности унео је у сликању светитељске одеће. Тканине хаљина које се махом спуштају низ тело у вертикалним и паралелним наборима делују круто, док је обради огртача посветио више пажње. Црвене и плаве тканине огртача, аплициране златном шабл-

³¹ Упоредити са М. Лесек, н. д. сл. 7.

низираном орнаментиком, која избија испод новијих премаза, сликар је на различите начине драпирао и испресавијао стварајући занимљиве декоративне целине, којим је оживео статичне фигуре апостола (сл. 7 и 8).

Анализирањем престоне иконе св. Параскеве, фриза са пророцима и светитељима, и стојећих фигура апостола на иконостасу шатриначке цркве, може се закључити да су стилски елементи и рупокис толико карактеристични за Теодора Стефанова Гологлавца, да се могу без двоумљења приписати његовом раду. На њега сасвим сигурно упућују доста несигурно сликане фигуре са издуженим и помало асиметричним и деформисаним физиономијама, које карактерише проширење у горњем делу, наглашене јагодице, крупне отворене очи, узан и дугачак нос, упали образи и у већики случајева дугачка и зашиљена брада. Затим покушај решавања светлосним ефектима, мада са још доминантном контуром која готово редовно прати облике, као и употреба црвене и зеленкастоплаве боје за одећу, коју местимично декорише златном шаблонизираним орнаментиком. Сем стилских елемената у прилог Теодору Стефанову Гологлавцу иде и његов боравак скоро од једне деценије на територији карловачке митрополије, где је он морао извести већи број радова. Иконостас шатриначке цркве стилски и временски приближно одговара иконостасу цркве манастира Дивше. Из извештаја карловачке епархије од 1766. године сазнаје се да је црква у Шатринцима сазидана 1750. а освећена 1753. године,³² што значи да је Теодор Стефанов Гологлавац могао сликати иконостас за шатриначку цркву у времену од 1750. до 1753. године.

Распеће са медаљонима Богородице и св. Јована Богослова радио је мало познати сликар Теодор Јаношевић 1857. године. Ову годину забележио је на крсту испод Распећа, док се из његове сачуване квите види да је из црквене касе примио 10 форинти у банкнотама за чишћење старих икона, сликање Распећа и бојадисање иконостаса.³³ Исти сликар је 1845. године за шатриначку цркву сликао икону св. Николе на којој се потписао у доњем десном углу. С обзиром да се Теодор Јаношевић у кратком временском раздобљу од десет година два пута појављивао као сликар у шатринач-

8. Шатринци (Сремска Митровица), апостоли, рад Теодора Стефанова Гологлавца
8. Šatrinци, Sremska Mitrovica, les apôtres, travail de Téodor Stefanović Gologlavac

кој цркви, може се закључити да је живео у непосредној близини Шатринаца. Већ је раније Л. Богдановић пишући о његовој икони св. Кузмана и св. Дамјана из 1845. године напоменуо да би он могао бити пореклом из Срема.³⁴ Сем ових радова познате су још две иконе са потписом Теодора Јаношевића. Икона св. Николе сликана 1844. године налази се у Контумацкој цркви у Земуну,³⁵ а икона са претставом Лазаревог Васкрсења из 1857. године припада цркви у Доњој Борини.³⁶

Судећи према Распећу и медаљонима Богородице и св. Јована Богослова и икони св. Николе у шатриначкој цркви, Теодор Јаношевић спада међу слабије сликаре из средине XIX века.

Мирјана Лесек

³² Д. Руварац, н. д. 46.

³³ К. а. бр. 12/1857; М. Коларић, Један прилог за историју пресликавања и досликавања старих иконостаса, 73.

³⁴ Л. Богдановић, Срби сликари, Српски Сион, 1901, 634.

³⁵ Класицизам код Срба, књ. 7, Београд 1967, 85.

³⁶ Исто

ICONOSTASE DE L'EGLISE ST. TRANSFIGURATION A ŠATRINCI

Dans l'église d'un petit village de Srem Šatrinci, est conservé la grillage autour de l'autel, datant du milieu du XVIIIème siècle.

Un grand nombre d'icônes de l'iconostase de cette église appartiennent à Téodor Stefanović Gologlavac de Valjevo, qui à cette époque vivait à Srem. Comme la création de ce peintre est peu connue, ce sont ses icônes

à Šatrinci qui sont d'une grande importance pour l'étude du développement de la peinture en Serbie du milieu du XVIIIème siècle, particulièrement les activités du cercle des zographes de Valjevo, à cette époque.

Mirjana Lesek

